

Dat oude gewoonten taai en moeilijk uit te roeien zijn, zal wellicht niemand betwisten. Tot aan de Franse revolutie rekende iedere landman met gemeten, roeden en voeten. Bovendien waren deze maten streekgebonden, en was er dan ook geen uniformiteit, hetgeen de verwarring in de hand werkte.

Officieel werden de oude landmaten reeds in 1795 afgeschaft, eerst door de Franse overheid die het metriek stelsel invoerde, en daarna door de Hollandse bezetter die met een compromis-oplossing de verwarring alleen maar groter maakte.

Hoewel ze ook door de jonge Belgische staat officieel in 1836 afgeschaft werden, bleven ze bijna tot op heden in het volksgeheugen hangen.

Nu dat steeds minder en minder mensen rechtsreeks met land en boerenstiel te maken hebben, vervagen deze begrippen zeer vlug.

Landmeter J. Feryn was zo vriendelijk één en ander voor ons op een rijtje te zetten.

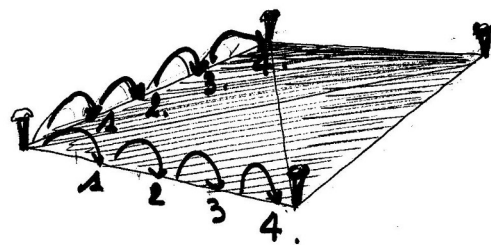
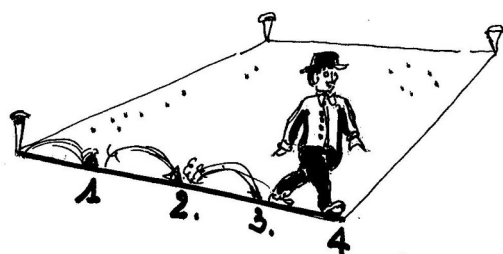
Oude landmaten

Jozef Feryn

Iedere Lichterveldenaar die vóór de Tweede Wereldoorlog geboren werd, heeft in zijn jonge tijd nog gesprekken meegemaakt tussen boeren of mensen van te lande over een partij land of een hofstede van zoveel "gemeten" en zoveel "roeden", of een perceel van zoveel "lijnen" of van zoveel "honderd lands".

Mijn grootvader zaliger zei vroeger, waar dit te pas kwam: "*Zeggen en doen verschilt wel tien roên*". In deze ietwat in onbruik geraakte spreuk gaat het dus duidelijk over een roe als lengte- of oppervlaktemaat¹.

Eigenlijk is een roede een oude lengtemaat, waarvan de vierkante roede dan de land- of oppervlaktemaat is.

4 STAPPEN = 1 ROEDE. (LENGTE).

4 STAPPEN IN BEIDE RICHTINGEN IS OOK 1 ROEDE. (OPPERVLAKTE).

Hoeveel meter is nu een roede? De vraag moet eigenlijk meer genuanceerd gesteld worden, want er waren vier soorten roeden in gebruik in West-Vlaanderen, namelijk de Brugse, de Kortrijkse, de Ieperse en de Veurnse roede.

Vooraleer verder te gaan eerst een beetje geschiedenis.

1 Historiek

Reeds ten tijde van de Grieken en de Romeinen voelde men de noodzaak aan om een degelijk systeem te hebben van lengte, oppervlakte en inhoud. Het uitgangspunt voor deze metingen was gewoonlijk een lichaamsdeel zoals de handpalm, de arm (el) en de voet. Deze maten vormden dan de basis voor alle andere maten.

Gedurende de Romeinse overheersing, 2000 jaar terug, werd in onze streken natuurlijk het Romeins systeem ingevoerd: een voet was 0,2957 m en een mijl, die overeenkwam met 5000 voet, was 1478 m. Voor oppervlaktematen werd de vierkante voet gebruikt (0,08 m² of 8 dm²). Een dagwand was de oppervlakte grond die met een koppel ossen in één dag kon omgewerkt worden (ongeveer een kwart hectare).

Na de inval der Germanen werd nog een tijd lang het oude Romeinse stelsel in de nieuwe Germaanse gewesten behouden. Vrij spoedig echter begon ieder rijk zijn eigen systeem van maten en gewichten te ontwikkelen, waarbij de verscheidenheid niet zozeer lag bij de

¹ De roe of roede heeft ook nog andere betekenissen zoals in de spreuk "Wie de roede spaart, haat zijn kinderen", waar het duidelijk gaat om een stok waarmee lijfstraffen werden toegediend.

soorten maten, als wel bij de onderlinge verhouding ervan. De toestand raakte zo verward dat Karel de Grote in 789 het bevel gaf om overal in zijn rijk dezelfde standaardmaten te gebruiken. Ook Karel de Kale beval in 864 dat de gebruikte maten en gewichten moesten overeenstemmen met de geijkte maten standaardmaten die in zijn paleis bewaard werden.

Nog later, toen gans West-Europa in het leenroerig stelsel verbrokkelde tot een onoverzichtelijk geheel van graafschappen, hertogdommen baronieën en heerlijkheden, begon iedere stad of streek geleidelijk haar eigen systeem te ontwikkelen (hoewel er in de loop der tijden verscheidene pogingen geweest zijn om tot een universeel systeem te komen).

Eindelijk werd ten tijde van Napoleon door de wet van 18 Germinal van 't jaar III (7 april 1795) het metriek stelsel ingevoerd in Frankrijk en in de gebieden door de Fransen bezet. In het Leie-departement (de huidige provincie West-Vlaanderen), werd de "COMMISSIE VOOR MATEN EN GEWICHTEN" opgericht op 29 Floréal van het jaar VI (18 mei 1798). Deze commissie bestond uit een aantal vooraanstaanden zoals de heren:

- De Meyer administrateur van het departement
- De Coninck voorzitter van de centrale onderwijsjury en "*homme de loi*"
- Hahn "*professeur de mathématiques*"
- Beyts "*professeur de physique*"
- Leheloco "*professeur de grammaire générale*"

Omdat de commissieleden meenden dat ze met te weinig in aantal waren, haalden ze er na enkele zittingen een zekere Jean VERCRUYSE bij, die gezworen ijkmeester van de stad Brugge was.

Ook de verslagen (processen-verbaal) van de commissiezittingen te Brugge zijn bewaard gebleven. Hieruit leren wij dat de gemeentebesturen de oude standaardmaten (of een getrouwe kopie) van inhoud, lengte en gewicht aan de commissie moesten overmaken, om die te laten opmeten, met het doel vergelijkende tabellen te kunnen opstellen. Ze kregen hiervoor drie maanden de tijd, maar in veel gevallen waren de gemeentebesturen nalatig of van slechte wil, zodat pas na 17 maanden alle standaardmaten in Brugge verzameld waren.

Zo werden er standaardmaten (*étalons*) van lengte nagegaan voor Brugge, Ieper, Kortrijk, Oostende, Roeselare, Tielt, Poperinge, Veurne en Watou. Inhoudsmaten voor vloeistoffen en droge waren werden opgemeten voor nagenoeg dezelfde plaatsen. Voor Brugge Ieper, Kortrijk en Roeselare werden gewichten gemeten, terwijl op de zitting van 6 Frimaire van 't jaar VIII (27 november 1799) ook medicinale gewichten werden uitgemeten.

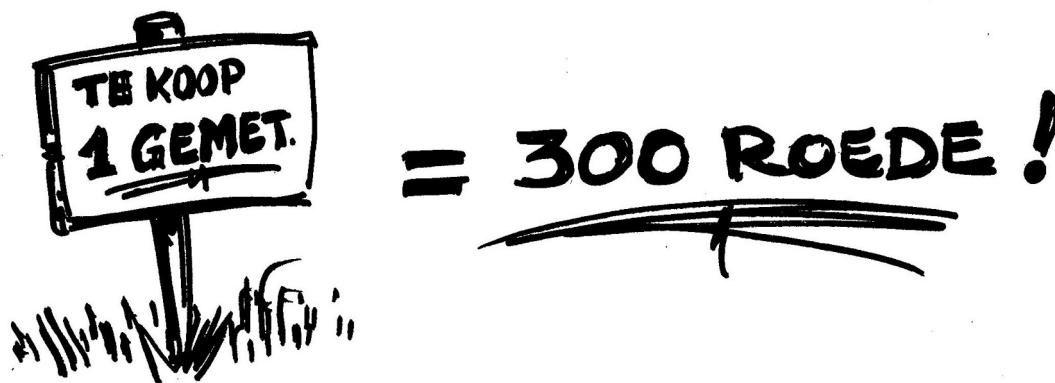
Volgens een arrest van de consuls van 13 Brumaire van 't jaar IX (4 november 1800) moesten de nieuwe maten op 1 Vendémiaire van 't jaar X (23 september 1801) in voege treden. Toch bleef er tegen het tiendelig stelsel een weerstand bestaan die ook onder het Hollandse en later onder het Belgische bewind nog duidelijk merkbaar was.

Overigens zijn zelfs op vandaag de oude landmaten nog niet helemaal weggefallen en worden ze nog af en toe hier of daar vermeld. Sommige hedendaagse verkopeningen of verdelingen van gronden zijn trouwens nog steeds gesteund op de oude maten, die dan na-

tuurlijk bij de notaris of door de landmeter (veelal na wat discussie) nauwkeurig naar metrieke maten omgerekend worden².

2 Omzettingstabellen

Om uit de verwarring te geraken waren omzettingstabellen³ noodzakelijk. Eén van de eerste werd opgesteld in 1803 door J.F. VERPLANCKE, zoon, met een voorwoord en goedkeuring door DEVIRY, prefect van het Leiedepartement. Dit voorwoord is tweetalig en is soms beter te begrijpen in 't Frans dan in 't Nederlands.

Een afbeelding van de titelbladzijde evenals een paar bladzijden (10 en 27) uit de omzettingstabellen voor lengte- en landmaten worden op de volgende pagina's weergegeven. Hieronder volgen tevens een paar grepen uit het inleidend woord van de schrijver in het Nederlands van bijna 200 jaar geleden:

“... Ik durve my vleyen, dat het Werk 't welk ik aen het publick presenteere en gegrond is, op het gonne door de commissie van Maeten en Gewigten van dit Departement geformeert, zal vergenoegen, om ten vollen te verligten de Burgers, die nog niet gemeen en zyn met het nieuw systema; zy kunnen ten anderen verzekert zyn, dat de calculen, waer van het resultaat begrepen is in de tabellen die dit Werk uytmaeken, gemaekt zyn met de grootste oplettentheyd, en nauwkeurig overzien. Ik hebbe dan reden, om te gelooven dat het publick die jonstig zal aennemen.”

En verder:

“D'opregtinge van eene gelykvormigheyd van Maeten en Gewigten in d'uytgestrekheyd van geheel Vrankryk, gegrond op eenen zekeren en overanderlyken basis, is een der schoonste invallen, die zig aen den geest van den Wetgever heeft vertoond; te vergeefs zoude men zyne voordeligheyd willen betwisten, de verligste mannen zyn overtuygt geweest van de noodzakelykheyd om het oud systema van Maeten en gewigten te verbeteren, welke verbetering zig heden voltrokken vind, met d'inwerkingstelling van het nieuw systema.

Ik zal dan onder d'oogen van den Lezer brengen, en aentoonen waer op dit nieuw systema gegrond is. De gonne die'er d'uytvinders van zyn, hebben het zelve gegrond op de distantie of lengde van de poleboreal⁴, tot aen de equateur, of het vierde van den meridiaen, die distantie of lengde wel gemeten is groot bevonden 30.794.580 fransche voeten, waer van het thien millioende deel gelyk is aen 3 fransche voeten 11 linien en $\frac{1}{F(296;100)}$ genaemt is geworden Metre.

² Het gebruik van oude landmaten in officiële stukken is verboden door de wet van 18 juni 1836.

³ Zelfs nog in 1936 werd ten gerieve van landmeters, notarissen en al wie met oppervlaktematen te maken had een werkje uitgegeven door Hippolyte DE SCHRIJVER. Het bevat een voorwoord door Professor E. Blanguaert en een zeer interessant glossarium. Een paar onnauwkeurigheden (namelijk in de berekening van de vierkante roede in de kasselrij Veurne en een kopieerfout bij leper) werken echter storend.

⁴ Pôle boréal betekent noordpool.

Den Meter is den Basis of moeder maet, waer op alle de andere Maeten en Gewigten gegrond zyn, zoo hier naer klaerder zal aangetoond worden....."

Voor Lichtervelde gold hoofdzakelijk de Brugse roede, omdat onze gemeente deel uitmaakte van het Brugse Vrije. Een klein gebied op de zuidkant van Lichtervelde echter viel onder de Kasselrij Kortrijk, waar volgens C. Sintobin de Kortrijkse roede geldig was. Dit was het gebied tussen de huidige "GROENENDALE" en de "MEIBOOM", genoemd "DE SPLETE VAN ISEGHEM"⁵. Dit gebied was een soort enclave, omsloten door de gemeenten Koolskamp en Zwevezele waar ook de Brugse roeden gebruikt werden. Dat er tussen Groenendale en Meiboom met Kortrijkse roeden gerekend werd, mogen we gerust aannemen, aangezien er bij landbouwer Raphaël SNAET (Galgestraat) nu nog twee Kortrijkse roeden voorhanden zijn.

T A B L E S

D E S

REDUCTIONS,

Des anciens Poids et Mesures en nouveaux,

Et des nouveaux en anciens Poids et Mesures,

Ci-devant en usage dans les différentes Villes, Châtellenies et Communautés, formant actuellement le

DÉPARTEMENT DE LA LYS;

Précédées d'une Instruction (en flamand) sur le système métrique,

Auxquelles on a joint, des Tables de Reduction de toutes les Espèces ayant cours dans ce Pays en monnaie décimale.

Par J. F. VERPLANCKE, fils.

Avec approbation du Préfet du Département de la L Y S.

A B R U G E S,

De l'Imprimerie de G. DE BUSSCHER-MARLIER.

⁵ Izegem viel inderdaad onder het Kortrijkse.

LAND - MAETEN. MESURES AGRAIRES.

Tafel van vergelyking van de oude en nieuwe Land-Maeten.

Table comparatif des anciennes et nouvelles
Mesures Agraires.

Reductie van oude in nieuwe Land Maeten Reduction des anciennes en nouvelles mesures Agraires.				Red. der nieuwe in oude land met. Reduction des nouvelles en anciennes Mesures Agraires			
NAEMEN der Plaetzen alwaar zy in voegen zyn.	NAEMEN des Communes où ils sont en usage.	Hectares.	Arb. Centiares	Deelen van een Cent. parties d'un Centiare.	NAEMEN der Plaetzen alwaar zy in voegen zyn.	NAEMEN des Communes où ils sont en usage.	Part. de la verg.
				10. 100. 1,000. 10,000. 100,000. 1,000,000.			10. 100. 1,000. 10,000. 100,000. 1,000,000.
Brugge en vrye.		0 0 14	7456 0		Brugge en vrye.		06781684
Cortryck en cass.		0 0 08	856000		Cortryck en cass.		11291779
Kleyn roede.					Kleyn roede.		
Yper en idem.		0 0 14	699556		Yper en idem.		06802926
Veuren en idem.		0 0 15	147664		Veuren en idem.		06601678
Brugge . . .		0 14 74	5600		Brugge . . .		781684
Cortryck . . .		0 08 85	6000		Cortryck . . .		291790
Yper . . .		0 14 69	9556		Yper . . .		802926
Veuren . . .		0 15 14	7664		Veuren . . .		601678
Brugge . . .		0 44 23	6800		Brugge . . .		1684
Cortryck [bund]		1 41 70	0000		Cortryck [bund]		1779
Yper . . .		0 44 9	8668		Yper . . .		2926
Veuren . . .		0 45 44	2992		Veuren . . .		1678

MAETEN VAN LENGDE. MESURES DE LONGUEUR.

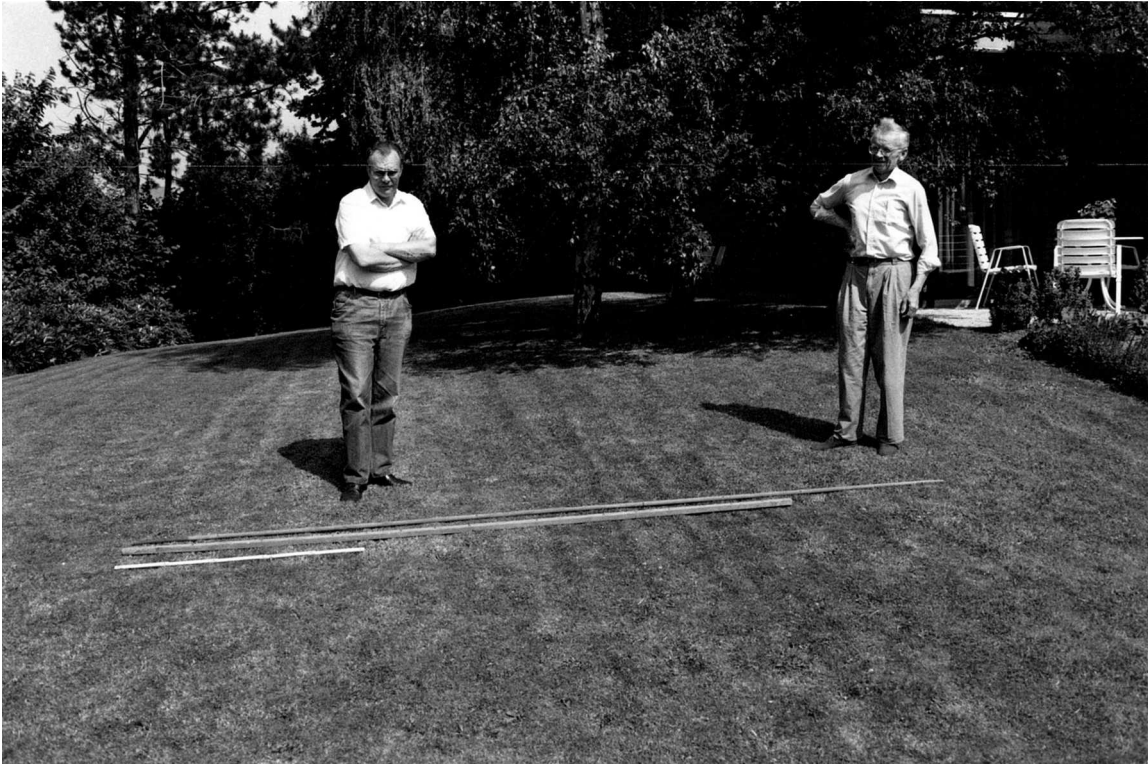
Tafel van vergelyking van oude en nieuwe Maeten van lengde.
Table comparatif des anciennes et nouvelles Mesures de longueur.

Reductie van oude in nieuwe maeten Reduction des anciennes en nouvelles mesures				Red. van de nieuwe in oude maet. Reduct. des nouvel. en ancien. mes.			
NAEMEN der plaetzen alwaar die in gebruik zyn.	NAEMEN des Communes où ils sont en usage.	Meters. Décimètres. Centimètres. Millimètres. 100. van een millimeter. 1000. de millimetre.	NAEMEN der oude Maeten. NOMS des anciennes mesures.	NAEMEN der oude Maeten. NOMS des anciennes mesures.	NAEMEN der oude Maeten. NOMS des anciennes mesures.	NAEMEN der oude Maeten. NOMS des anciennes mesures.	Deelen van oude Maeten. Parties des anciennes Mesures.
Brugge en gew. vrye							
Ostende		0 7 0 0 0					
Thielt							
Damme							
Rousselaere en amb.							
Veurne en Casselrie.							
Iper en casselrie.		0 6 9 7 0					
Poperinghe		0 7 0 8 0					
Haeringhe		0 7 2 0 0					
Brugge en vrye.		0 2 7 4 3					
Cortryck en casselr.		0 2 9 7 6					
Iper en casselrie .		0 2 7 3 8					
Waesten en idem .		0 2 7 8 0					
Veurne en idem .		0 2 7 6 0					
Ostende							
Iper en casselrie.		0 6 8 4 5					
Waesten en idem .							
Iper en casselrie .		1 6 4 3 0					
Waesten en idem .							
Cortryck en casselr.		2 9 7 6 0					
Iper en idem . . .		3 8 3 3 6					
Brugge en vrye . .		3 8 4 0 0					
Ostende		3 8 6 4 0					

Heemkundige kring

De roede en haar gebruik in de praktijk

Het meettuig of het stuk alaam dat gebruikt werd om te meten was een soort lat van 3.84 m lang, soms licht conisch geschaafd, dus iets dikker in 't midden en scherper naar de uiteinden toe. Hieronder wordt een afbeelding gegeven van zowel een Brugse als een Kortrijkse roede, samen met een opengeplooid timmermansmeter ter vergelijking met de hedendaagse maat.

Eigenaardig genoeg was die roede - ook "pertse"⁶ genoemd - verdeeld in 10 gelijke delen met streepjes of koperen nagels om de 38,4 cm, Normaal zou men verwacht hebben dat ze verdeeld was in 14 voeten, wat echter niet het geval was.

Een Brugse roede is dus gelijk aan 14 voeten (zie tabellen) en 1 voet is gelijk aan 11 duim, terwijl 1 duim gelijk is aan 2,49 cm, iets minder dus dan een Engelse "inch" die 2,54 cm is.

Waarom een dergelijke roede verdeeld was in 10 gelijke delen (een soort "deci-roeden") is eigenlijk gemakkelijk te begrijpen. Probeer maar eens uit te cijferen hoeveel vierkant roeden er zijn in een stuk land dat 34 roeden en 6 voet lang is bij 24 roeden en 11 voet breed; $(34 \frac{6}{14} \times 24 \frac{11}{14})$, eerst moet alles omgerekend worden naar 14-en.

Deze decimale verdeling van een roede vindt men trouwens reeds terug bij Cornelis KILIAAN (1528-1607) in zijn "ETYMOLOGICUM TEUTONICAE LINGUAE". Ook in het werk "PRACTIJK DES LANTMETENS" van Sems en Pietersz. uit 1595 staat dit vermeld, op bladzijde 9, en wel als volgt:

... om te verklaren de teyckenen aengaende de thiende deelinghen / soo ist te weten dat wy de roede niet anders sullen beteyckenen als vooren met r., maar de roede ghedeelt synde in 10 even deelen / wy sullen yder deel van dien noemen een Landtmeters voet ofte een thiende deel van een roede / ende sul-

⁶ Deze term is afkomstig van het franse woord "perche". In onze eigen gewesttaal zouden wij spreken van een "persse", maar L. DE BO in zijn "WESTVLAAMSCH IDIOTICON" (Gent 1892), spreekt duidelijk van een "pertse".

len die beteycken en na hare eygenschap als $\sqrt[10]{F(1;10)}$ r. en yder $\sqrt[10]{F(1;10)}$ r. wederom ghedeelt in 10 even deelen / wy sullen yder deel noemen een Landmetersduym/ ofte een hondertste deel van een roede/ en sullen die teycken en met $\sqrt[10]{F(1;100)}$ r....

Ook in de processen verbaal van de "Commission des poids et mesures" van het Leiedepartement vindt men het volgende over de Brugse roede:

Quant à la division par dix, il paraît d'après les renseignements donnés par quelques membres qu'elle est purement idéale⁷ et que les arpenteurs n'en font usage que pour la facilité du calcul; quoiqu'il en soit, la verge étant de 3.84 m la dixième partie sera de 0,384 m.

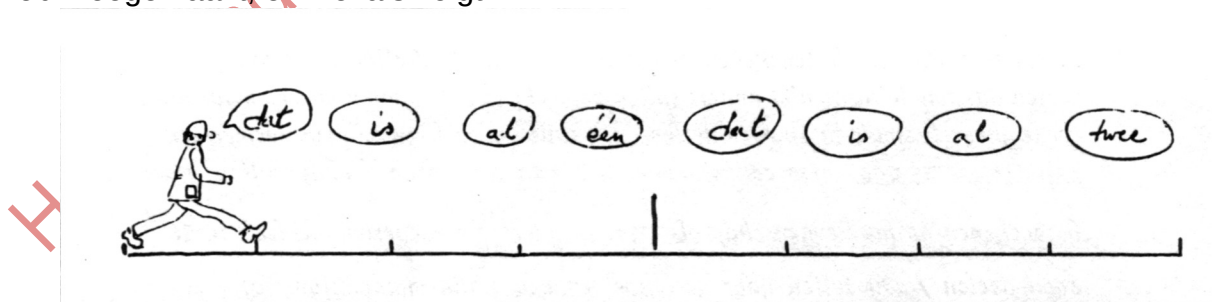
Zo wordt de oppervlakte van het perceel in het voorbeeld hierboven ongeveer $34,4 \times 24,8 = 853,12$ r. hetgeen 2 gemeten, 2 lijnen en 53 roeden oppervlakte is, want één gemet is 300 roeden, en één lijn is 100 roeden.

Bij verschillende landbouwers in Lichtervelde is er nog zo een oude roede te vinden, meestal ligt ze ergens op de "dilte". Zo bijvoorbeeld heb ik in mijn bezit een Brugse roede afkomstig van de hoeve Vanderhaeghe in de Klinkestraat, terwijl bij landbouwer Raphaël Snaet in de Galgestraat, zoals reeds gezegd, twee Kortrijkse roeden bewaard worden. Bij Willy Decock in de Bellestraat is het dan weer een Brugse roede.

Wat de Kortrijkse roede betreft, het gaat hier voornamelijk om de kleine Kortrijkse roede met een lengte van 2,976 m (bijna 3 m dus), verdeeld in 10 (oude Kortrijkse voeten). Honderd kleine Kortrijkse vierkante roeden worden meestal een "honderdlands" genoemd, terwijl een gemet dan vijf honderdlands is.

Landbouwer Frans Patteeuw van Koolskamp die in het bezit is van een dergelijke Kortrijkse⁸ "pertse" demonstreerde mij hoe het meten daarmee gebeurt: namelijk door de pertse op de grond te leggen aan het begin van de te meten afstand en dan telkens om te zwaaien, terwijl men luidop het aantal omzwaaiingen optelt. Een meer precieze methode bestaat erin twee roeden te gebruiken waarbij men telkens de ene achter de andere legt, eveneens zonder te vergeten luidop te tellen.

Bij gebrek aan dergelijk meetinstrument werd gewoon gestapt, zoals ik het nog meermaals heb meegemaakt, en wel als volgt:

Eén Brugse roede is dan 3,84 m gedeeld door 4 of 96 cm per stap, terwijl één Kortrijkse roede 4 stappen van 75 cm uitmaakt (2,98 m gedeeld door 4). Zeer juist zal dat echter wel niet geweest zijn.

De roede of pertse wordt nu nog gebruikt, meestal door oudere landbouwers die de oppervlakte van een bepaald perceel veldvruchten bij benadering willen opmeten.

⁷ Te begrijpen als "denkbeeldig".

⁸ Normaal werden er in Koolskamp Brugse roeden gebruikt. Het gebruik van Kortrijkse roeden lijkt mij gedeeltelijk te verklaren door het feit dat vlashandelaars uit het Kortrijkse hier het vlas kwamen halen dat verkocht was per "honderd lands"

3 De roede in het “heerelycken renteboek”

Ook in het “HEERELYCKEN RENTEBOEK DER HEERLYCKHEDE, BARONNIE ENDE PROCHIE VAN LICHTERVELDE” van 1780 wordt de oppervlakte van alle percelen in gemeten, lijnen en roeden uitgedrukt. Dit volumineus werk berustte vroeger op het gemeentehuis te Lichtervelde, maar wordt nu in het Brugse Rijksarchief bewaard (Eén exemplaar ervan is nog in privé-bezit bij graaf Emmanuel de Lichtervelde in Ecaussines). Het boek omvat de beschrijving⁹ van 39 + 2.537 bebouwde en onbebouwde percelen in Lichtervelde en is als dusdanig eigenlijk een kadastraal register van het Ancien Régime. De rente die door eigenaar of gebruiker aan de kasteelheer moest betaald worden, was bepaald in functie van de oppervlakte van het perceel. Deze oppervlakte was zoals gezegd uitgedrukt in gemeten, lijnen en roeden. Enkele voorbeelden:

	gemeten	lijnen	roeden
een stuck landt genaemt den seuren dries	5	2	59
een stuck landt genaemt pier fiers stuck	1	1	40
eenen busch genaemt den craeyhelst	1	1	37
een stuck landt genaemt den bouckwee stoppel	1	1	40
een hofstede met de landen meerschen en busschen daer mede gaende ende is leen genaemt 't leen te bertevelde	45	0	0
een stuck landt genaemt 't vereenooge stuck	2	0	0
een stuck land genaemt sintjen buysens	1	0	50
een dryhouckte stuck lands genaemt 't werregaeren stuck	1	0	28
een stuck land met een busselken van noorden voortijts hapte genaemt den hangenden bergh	4	1	32
een party busch vyver en veldt geseyt de beerschaege	30	2	0
een partij busch genaemt den fijnaersbusch	11	1	54
een partij busch genaemt de peirdebilcken	3	0	0
een stuck landt behuyst genaemt het leckerkot	0	2	41
een stuck land genaemt den rijcken acker	5	0	50
den keirnemelckbusch	1	1	86
een stuck land genaemt de quae bracke	1	0	64
den geirnaertsbusch, den kerrebrouck enz. enz.			

⁹ Voor taalliefhebbers en plaatsnaamkundigen is dit register een onschatbare bron van informatie. Tevens bevat het een groot aantal oude familienamen waarvan er vele nu nog in Lichtervelde aanwezig zijn.

Hierbij valt op te merken dat het tweede getal nooit groter kan zijn dan nul, één of twee, want 3 lijnen (dus 300 roeden) zijn reeds één gemet, hetgeen dan in het eerste vak vermeld wordt. Het laatste getal kan maximaal 99 bedragen, want 100 roeden is 1 lijne.

4 Verwarrende modernisering in de Hollandse tijd

Na de val van Napoleon in 1815 werden de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden tot één koninkrijk verenigd dat stand hield tot in 1830 toen België onafhankelijk werd. Ook deze staatkundige situatie had haar invloed op het gebruik van landmaten. Koning Willem Frederik van Oranje Nassau vond het namelijk goed het metriek stelsel te bevestigen en afstand te doen van de oude maten, hetgeen in zijn ogen modernisering en vooruitgang betekende. Centiaren, aren en hectare kwamen dus in de plaats van roeden lijnen en bunders. Om de overgang zagezegd gemakkelijk te maken, gaf men echter de oude namen aan de nieuwe maten:

- één hectare noemde men een bunder;
- één are was een vierkante roede;
- één centiare was een vierkante elle.

hetgeen uiteraard een enorme verwarring tot gevolg had.

Het koninklijk besluit luidde als volgt:

Besluit van den 29 Maart 1817 waarbij worden vastgelegd de namen der nieuwe Maten en Gewigten, en van derzelver veelvoud en onderdeelen.

Wij Willem, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-hertog van Luxemburg, enz., enz., enz. (*sic*)

Willende overgaan tot de uitvoering van hetgene is voorgeschreven bij art. 17 der wet van den 21 Augustus laatstleden, betreffende de namen aan iedere maat of gewigt en aan derzelven veelvoud en onderdeelen te geven;

In aanmerking nemende dat de voor het geheele Rijk in te voeren maten en gewigten bereids¹⁰ onder derzelver systematische namen in de Zuidelijke Provinciën bekend zijn, en dat gevolgelyk de vermelding dezer systematische namen strekken zal om de ingezetenen dier provinciën te beter te doen verstaen, welke maten en gewigten door de nieuwe namen worden aangewezen;..... enz.

Overeenkomstig het voorgeschrevene bij de wet van den 21 Augustus 1816, den naam van elle (aune in het Frans) voor de eenheid der lengtemaat, bij artikel 6 derzelve wet verordend en bekend onder den systematischen naam van metre

II

Voor de onderdeelen van die lengte-maat of elle de namen van

Palm (palme) voor het tiende gedeelte (décimètre)

Duim (pouce) voor het honderdste gedeelte (centimètre)

Streep (ligne) voor het duizendste gedeelte (millimètre)

III

Voor de veelvoud der elle

Roede (perche) voor het tienvoud (décamètre)

Mijl (mille) voor het duizendvoud (kilomètre)

IV

Den naam van vierkante elle (aune carrée) voor den grondslag van alle maten van oppervlakte

V

Voor de vierkanten op de onderdeelen der elle.....

VI

Voor de vierkanten op de veelvoud der elle:

Vierkante roede (perche carrée) voor het vierkant op het tienvoud der elle

Bunder (bonnier) voor het vierkant op het tienvoud der roede, of op het honderdvoud der elle, hetwelk tienduizend vierkante ellen bevat (systematisch: hectare)

VII

Den naam van kubiek-elle (aune cube) voor.....

en verder VIII- IX - X tot XVII voor de inhoudsmaten, gewichten die allemaal een oude naam kregen.....

.....En zal dit besluit in het Staatsblad gedrukt worden.....

Gegeven te Brussel den 29 Maart des jaars 1817, het vierde van Onze regering

WILLEM

¹⁰ te begrijpen als "reeds"

5 Enkele voorbeelden uit koop- of verdelingsakten uit die periode

Een eerste voorbeeld dateert uit 1820, dus volop in de Hollandse tijd, een paar jaar na het invoeren van de "nieuwe" oppervlaktematen. Voor de duidelijkheid geeft de notarisklerk de oppervlakte van de beschreven percelen zowel in Hollandse als in oude Brugsche maat weer.

Verdeeling der onroerende goederen ter sterfhuysen van Pieter De Jonghe en zijn beide vrouwen Barbara Theresia Van Lerberghe en Joanne Theresia Van Houtte te Lichtervelde

Eersten artikel

Een behuysd bebouwd en beplant hofsteden ende dependentien groot onder boomgaert, zaeylanden en meerschen omtrent vijf bunderen, twaalf roeden, vijf en veertig ellen (Elf gemeten een lijne zes en t zeventig roeden oude Brugsche maete), gestaen ende gelegen ter prochie van Lichtervelde zuyd niet verre van 't dorp, ten gebruyke van Jan de Jonghe en consoorten.....

.../...

Derden artikel

Eene partije land en hovenierhof genaemt 't oppierstuck, liggende van zuyden aen d'hofplaetse van 'thofsteden onder 't tweeden artikel, strekkende tsaemen zuyd en noord, paelende oost in de Beverstraete, zuyd nummer twaelf, van 't eerste artikel, west aen den meersch nummer vier van den tweeden artikel, bekend per terrier van Lichtervelde in 't twintigste Begin artikel vier met de grootte van een gemet elf roeden Brugsche oude maete of vijf en veertig roeden 85 ellen neerlands.....

Een tweede voorbeeld is een koopcontract uit de jaren 1830¹¹, dus in de eerste jaren van de Belgische onafhankelijkheid. Ook hier worden de landsmaten uit de Hollandse tijd gebruikt voor percelen die in de volksmond nog omschreven werden met maten uit het Ancien Regime. In 1836 werd het gebruik van metrische maten met franse benamingen bij wet verplicht

.....Een hofsteden groot in 't geheele 4 Bunders 32 Roeden 63 Ellen gelegen te Lichtervelde, zuyd bij het dorp, gekoet door Louis Vandenbroucke en Barbara Deschrijvere zijne vrouwe, herbergiers te Lichtervelde

.../...

5° Zuyd daeraen eene partije land genaemd de twee gemete, groot drij en negentig roeden negentien ellen¹², paelende oost aan 't Kortrijkstraetje.....

6° Zuyd west van 't voorgaende eene partije land genaemd de vijf lijnen, groot zes en tachtig roeden, zes en twintig ellen, strekkende zuyd en noord, het noordeynde smalst, paelend van Oosten aen de Beverenstraet, zuyd Joseph Goddyns land, west krom aen den meersch van d'heer Lemaroir en d'hoirs Balthazar Van Coppenolle, noord aen Joseph Goddyn, meersch en land, bekend in 't twintigste begin artikel achte¹³.

¹¹ Het laatste cijfer van het jaartal was onleesbaar op het origineel.

¹² In hedendaagse benaming 93 aren 19 centiareen.

¹³ in hedendaagse benaming 86 aren, 26 centiareen

In diezelfde periode, waarschijnlijk tussen 1817 en 1820 werd ook een nieuwe vergelijkings- of omzettingstabel opgesteld door F.J. VAN HEERSWYNGHELDS, waarvan de titelbladzijde hieronder weergegeven wordt. Dit boek bevat de overzetting van o.a. oude landmaten naar de nieuwe, die een Hollandse naam gekregen hadden.

Een fout (een soort virus "avant la lettre") is echter in de tafels voor de Kasselrij Veurne geslopen.

Blz. 30: 14 voeten (Veurne) is 1 roede of 3,892 m lengtemaat. 1 vierkante roede is dus $3,892 \times 3,892 = 15,1477 \text{ m}^2$, hetgeen juist is.

Blz. 57: Volgens deze tabel zou 1 vierkante roede echter gelijk zijn aan $14,5924 \text{ m}^2$, wat de lengteroede dan op 3,82 m zou brengen in plaats van 3,89 m.

Dit heeft dan natuurlijk voor gevolg gehad dat bepaalde later verschenen omzettingstabellen ook verkeerd zijn, omdat men zich op Van Heerswynghels gebaseerd heeft.

De verder afgebeelde copie van een metingsplan van een lang smal perceel zaailand van de landmeter Armand Vandergucht uit Lo, gedateerd 22 October 1895 is hier een voorbeeld van.

6 Metrische maten

Het huidige stelsel dat bij wet officieel in 1836 ingevoerd werd, is gebaseerd op de meter als eenheid. Deze meter heeft echter niets meer gemeen met een of ander lichaamsdeel, zoals dat met de oude maten wel het geval was. De oorsprong hiervan is terug te voeren op het feit dat men tijdens de Franse revolutie op de gedachte gekomen was om $\sqrt{F(1;10.000.000)}$ van een meridiaankwadrant als eenheid te gebruiken, hetgeen overeenkomt met $\sqrt{F(1;40.000.000)}$ van de omtrek van de aarde. Op grond van metingen gedaan tussen Duinkerke en Barcelona en berekeningen daarna, heeft men de lengte van een als standaard te gebruiken platina meter vastgesteld¹⁴. Een dergelijke platina meter wordt bewaard in het Internationaal Bureau voor Maten en Gewichten te

TAFELS

VAN VERGELIJKING DER NIEUWE
NEDERLANDSCHE
MATEN EN GEWIGTEN
MET DE
OUDE MATEN EN GEWIGTEN
DER
PROVINCIE WEST-VLAANDEREN
EN OMGEKEERD.

Door F. J. VAN HEERSWYNGHELDS, Onder-Chef
bij het Provinciaal Bestuur te Brugge.

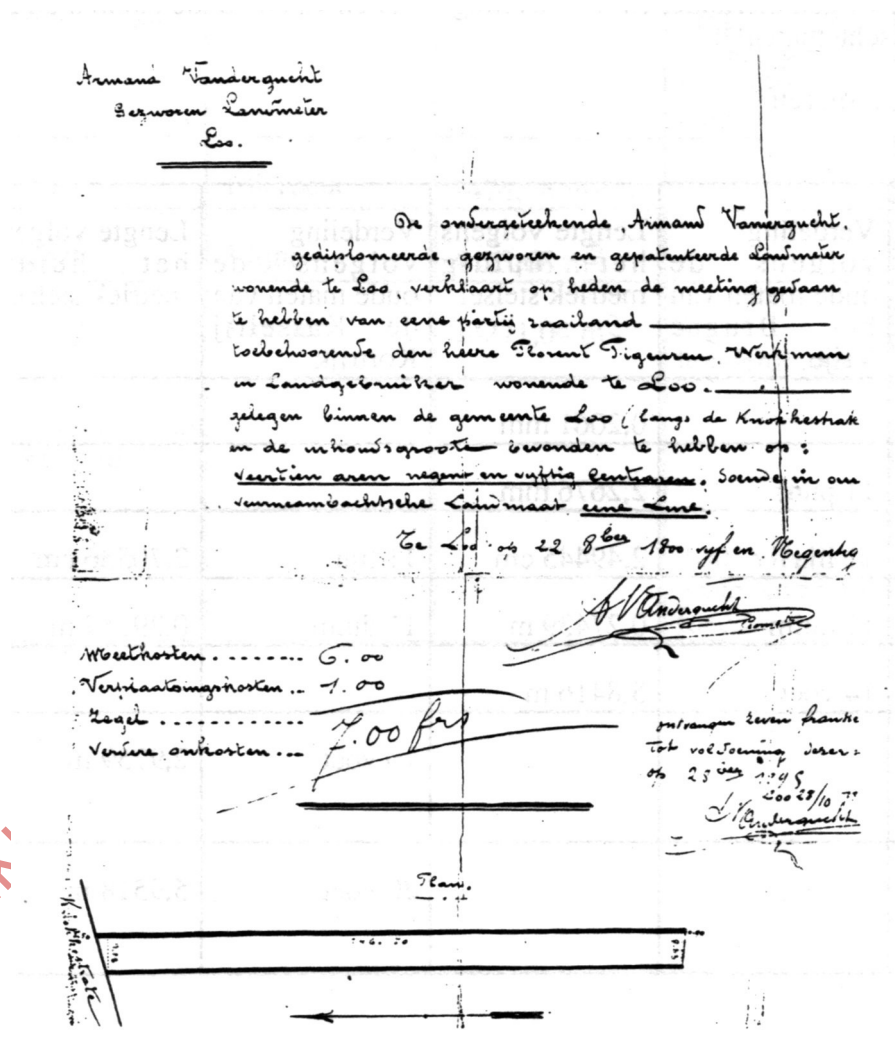

TE BRUGGE,
Bij BOGAERT-DUMORTIER, Drukker van het
Gouvernement der Provincie West-Vlaanderen.

¹⁴ De standaardmeter is gemaakt uit een samenstelling van 90 % Platina en 10 % Iridium, dit wegens de geringe uitzettingscoëfficiënt van deze legering.

Sèvres nabij Parijs, en alle landen die zich bij de Meterconventie hebben aangesloten bezitten er een kopie van.

In 1960 werd de lengte van de meter opnieuw nauwkeurig bepaald, dit keer door middel van golflengten. Eén meter is nu gelijk aan $1.650.763,73 \times$ de golflengte in het luchtledige van de straling van het atoom Krypton 86 in de overgang tussen de toestanden 2 P 10 en 5 D 5. Het voordeel van deze manier van meten is dat zij in alle goed uitgeruste laboratoria ter wereld kan uitgevoerd worden en niet meer onderhevig is aan temperatuurverschillen of kopieerfouten.

7 Besluit

Veranderen van oud naar nieuw houdt altijd een langzaam afscheid in van oude en vertrouwde begrippen benamingen en gewoonten. Veranderen van oud naar nieuw is tevens een pijnlijk proces van stappen in het onbekende, en veelal is de eerste stap niet altijd de juiste.

Zo is het ook de oude landmaten vergaan. De oude vertrouwde begrippen van gemeten en roeden moesten verlaten worden en nieuwe artificiële eenheden werden bij wet ingevoerd en aan de mensen opgelegd. De verwarring geschapen door de invoering van de Hollandse maten bewijst dat de eerste stap op de nieuwe weg niet de juiste was. Pas toen de definitieve maten alom gebruikt werden en de mensen zich realiseerden dat ze overal

dezelfde waren, is men gaan inzien dat de aren en centiaren inderdaad een verbetering waren. Grotere nauwkeurigheid en het universeel gebruik van één en dezelfde maat waren inderdaad niet te versmaden voordelen, maar de charme en de "couleur locale" van streekgebonden maten, begrippen en gewoonten was grotendeels verloren gegaan. Daarom is het goed dat de huidige generaties ook nog weten hoe het vroeger was.

Tot slot volgen hieronder twee omzettingstabellen van de oude landmaten naar de huidige metrische maten¹⁵:

7.1 Lengtematen

Maat	Verdeling volgens de oude maten van het Brugse Vrije	Lengte volgens het huidig metriek stelsel	Verdeling volgens de oude maten van de Kasselrij Kortrijk	Lengte volgens het huidig metriek stelsel
Punt		0,2061 mm		
Lijn	11 punt	2,2676 mm		
Duim	11 lijn	2,49445 cm	11 lijn	2,70536 cm
Voet	11 duim	0,27439 m	11 duim	0,29759 m
Brugse Roede	14 voet	3,8416 m		
Kleine Kortrijkse Roede (pertse)			10 voet	2,9759 m
Grote Kortrijkse Roede			20 voet	5,9518 m

Oppervlaktematen

Maat	Verdeling volgens de oude maten van het Brugse Vrije	Oppervlakte volgens het huidig metriek stelsel	Verdeling volgens de oude maten van de Kasselrij Kortrijk	Oppervlakte volgens het huidig metriek stelsel
Vierkante voet		0,07529536 m ²		0,0885598 m ²
	Vierkante roede	14,7456 m ²		
Kleine Kortrijkse vierkante roede			100 vierkante voet	8,85598 m ²
Honderdlands			100 vierkante kleine Kortrijkse roede	885,598 m ²
Lijne	100 roede	1474,56 m ²		
Gemet	3 lijne	4423,68 m ²		
Bunder	3 gemete	13271,04 m ²	16 honderdlands	14169,56 m ²
Vierkante grote Kortrijkse roede				35,4239 m ²
Vierendeel			100 vierkante grote Kortrijkse roede	3542,39 m ²

¹⁵ Gebaseerd op "De oude landmaten in Vlaanderen", door H. De Schryver, beëdigd landmeetkundige.

8 Bibliografie

8.1 Archieven

Heerelycken Rente-Boek der Heerelijckhede, baronnie ende prochie van Lichtervelde, 1780

Journal officiel du Royaume des Pays Bas Tome dixième 1817

8.2 Literatuur

- Butaye-De Cae, Emiel Vergelijkingstabel der oude Westvlaamsche Landmaten, Gent, Vanderpoorten, 1909
- De Schrijver, H. De oude landmaten in Vlaanderen, 1936
- Doursther, Horace Dictionnaire universel des Poids et Mesures Anciens et Modernes, 1840
- Lava, Cyriel Tarief van Landmaten voor Veurne Ambacht, Morez-Decroo, Veurne, 1930
- Mertens , J. Processenverbaal van de "Commission des Poids et Mesures" van het Leie departement 1798-1801, 1967
- Schermerhorn & Van Steenis Leerboek der Landmeetkunde , 1953
- Sems Johan & Jan Pietersz. Dou Practijck des Lantmetens, Amsterdam 1595
- Sintobin, C. Bijdragen tot degeschiedenis van Lichtervelde , Lichtervelde, 1952
- Tits- Dieuaide, M.J. La Conversion des mesures anciennes en mesures métriques, T II, 1963
- Vandewalle, P. Oude maten en gewichten, 1980 - 1984
- Van Heerswyngheles, F.J. Tafels van vergelijking der nieuwe nederlandsche maten en gewigten der Provincie West Vlaanderen en omgekeerd, Brugge, Bogaert Dumortier, omstreeks 1820
- Verplancke, J.F., Zoon Tafels van Reductie van de oude in nieuwe maten en gewichten enz. voor het departement van de Leye, Brugge, G. De Busscher-Marlier, 1803